

УДК 811.161.3'367.322

**НЕРАЗВІТЫЯ СКАЗЫ
ЯК ДАМІНАНТА РУБЛЕНАЙ ПРОЗЫ
(НА МАТЭРЫЯЛЕ СУЧАСНАЙ МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ)**

В.М. Шаршнёва

*Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова,
Рэспубліка Беларусь, otat1971@mail.ru*

У артыкуле адзначаюцца і характарызуюцца наступныя найбольш тыповыя стылістычныя функцыі дамінантага выкарыстання неразвітых сказаў: дынамізацыі апавядання, акцэнтацыі прэдыкатыўнасці, стварэння псіхалагічнага напружання, устаўлення кантакту, супастаўлення і супрацьпастаўлення дзеянняў, учынкаў, ацэнак. Ілюстрацыйна пацвярджаецца, што дамінанты неразвітых сказаў непасрэдна ўплываюць на асэнсаванне падтэксту, наладжванне рэтраспекцыйна-праспекцыйных сувязей а таксама на фарміраванне індывідуальнага аўтарскага стылю.

Ключавыя словы: неразвіты сказ; рубленая проза; мастацкі тэкст; індывідуальны аўтарскі стыль (ідэястыль); сінтаксічны; стылістычны.

Сутнасць актуалізацыйнай (так званай «рубленай») прозы заключаецца ў акцэнтацыі ўвагі на эстэтычнай функцыі мовы і дае ключ да ўспрыняцця і асэнсавання цэлай сістэмы сінтаксічных сродкаў і стылістычных фігур. Н. Д. Аруцёнава называе рублены сінтаксіс дамінантай мастацкай прозы, надзвычай выразным эмацыйным сродкам, паколькі ён уплывае на тое, што «іерархічна арганізаваны ланцужок распадаецца на сегменты, якія валодаюць завершанай інтанацыяй, што ператварае кожны з іх у самастойнае і нібы раўнапраўнае выказванне. Сінтагматычная падпарадкаванасць вылучанага элемента нейтралізуецца яго інтанацыйнай незалежнасцю. Адбываецца дэзынтэграцыя сказа» [1, с. 190].

Варта пагадзіцца з А. А. Чуруксавай, якая сцвярджае, што функцыяналізм сучаснай лінгвістыкі дыктуе неабходнасць разгляду кожнай моўнай/маўленчай з'явы ў камунікатыўна-дзеясным, у тым ліку ў прагматычным, аспекце. Пры гэтым прыярытэт аддаецца тым фактам мовы, у якіх ступень уздзеяння на аўдыторыю/адрасата вышэйшая за іншыя, паколькі істотнай характарыстыкай сучаснага працэсу зносін становіцца яго эфектыўнасць [2]. У гэтых адносінах навукоўца прапануе звярнуць увагу на такія з'явы экспрэсіўнага сінтаксісу (а таксама тэорыі элакуцыі і стылістыкі), як рублены стыль, рубленая проза і рубленыя канструкцыі, якія ў стане не толькі прыцягнуць увагу аўдыторыі / адрасата, але таксама забяспечыць запамінанне і пазнаванне тэксту і, адпаведна, яго аўтара ў далейшым [2].

Гутарковае маўленне ўсё больш і больш уплывае на сінтаксіс мовы мастацкай літаратуры: адбываецца скарачэнне сінтаксічных канструкцый і расчлененне

сінтаксічных ланцужкоў, скарачаецца даўжыня сказаў. Неразвітыя сказы маюць значны эмацыянальна-экспрэсіўны патэнцыял, паколькі захоўваюць дынаміку паведзення нават у максімальна сціслым выказванні. Галоўная камунікатыўная мэта неразвітых сказаў – стварэнне эфекту гранічнай выразнасці, дынамізму і эмацыйнага напружання. Іх сцісласць уплывае не толькі на рытмічную арганізацыю мастацкага тэксту, але і на яго стылістычныя ўласцівасці, у сувязі з чым узмацняецца іх асэнсаванне як сродкаў моўнай камунікацыі. У апошні час у сінтаксісе мастацкай прозы ўсё часцей назіраецца тэндэнцыя да аналітызму, якая праяўляецца, як лічыць Г. М. Акімава, у драбленні выказванняў, «аслабленні сінтаксічных сувязей, скарачэнні і спрошчання сінтаксічных канструкцый» [3, с. 13].

Адзначаючы ўслед за лінгвістамі дзеючую ў мастацкай літаратуры тэндэнцыю да сегментавання, мы засяроджваем увагу на найбольш яркае ўвасабленне гэтай тэндэнцыі – рубленую прозу і разнавіднасці структурна-граматычных адзінак, якія ўтвараюць яе. Сегментаванне, часта матываванае ўплывам вуснага маўлення і абумоўленае перадтэкстам, дапамагае не толькі эфектыўна і прагматычна значна аформіць мастацкі тэкст, але і ўздзейнічаць на адрасата з тым, каб прыцягнуць яго ўвагу да тэксту і ўтрымліваць гэтую ўвагу на працягу чытання ўсяго твора; забяспечыць доўгачасовае запамінанне патрэбнай інфармацыі і вобразу аўтара за кошт незвычайнага, нестандартнага афармлення тэксту; выпрацаваць індывідуальна-аўтарскі стыль.

Дамінантнае выкарыстанне неразвітых сказаў у рубленай прозе непасрэдна звязана з іх эмацыянальным рэсурсам. Як і намінатыўныя, неразвітыя сказы надаюць мастацкаму маўленню лаканічнасць і выразнасць, дазваляючы аўтару максімальна сцісла перадаць думку, не перагружаючы тэкст лішнімі дэталямі. Аднак паміж выкарыстаннем намінатыўных і неразвітых сказаў ёсць прынцыповыя адрозненні, якія ўплываюць на стылістычную арганізацыю мастацкага твора, яго камунікатыўна-прагматычны патэнцыял:

1) у той час як намінатыўныя сказы акцэнтуюць увагу на асобных элементах апісання, неразвітыя ствараюць дынамічнасць дзеяння, запускаючы механізм часу;

2) намінатывы накіроўваюць на фрагментарнае асэнсаванне мастацкага зместу, неразвітыя – на ўспрыняцце асобнага факта (асобных фактаў) і звязаных з ім эмоцый;

3) для намінатыўных сказаў характэрна сінтаксічная *ізаляцыя прадмета*, якая, робіць слова адносна свабодным ад граматычнай узаемасувязі з іншымі словамі (намінатыў не з'яўляецца не суб'ектам, не аб'ектам, а проста актуалізуе фрагмент рэальнасці або абстрактнае паняцце); неразвітыя сказы ў сваю чаргу сінтаксічна *ізалююць падзею, мікрасюжэт*, таму што ўнутры сказа ўжо склалася граматычная сувязь паміж галоўнымі членамі сказа, у сувязі з чым для неразвітых сказаў найбольш характэрны лаканізм, іх асэнсаванне ў якасці дынамічнага цэнтра;

4) у камунікатыўна-прагматычных адносінах намінатывы накіраваны на сузіранне, а неразвітыя сказы – на падзею, на змяненне сітуацыі, што робіць іх магутнымі рухальнікамі сюжэту.

Дамінантнае выкарыстанне неразвітых сказаў суправаджаецца выкананнем наступных стылістычных функцый: дынамізацыі апавядання, акцэнтацыі прэдыкатыўнасці, стварэння псіхалагічнага напружання, устанаўлення кантакту, супастаўлення і супрацьпастаўлення дзеянняў, учынкаў, ацэнак.

Дынамізацыя апавядання накіравана на фіксацыю змены падзей:

...Былі Парыж, Анэля... Анэля і Парыж... (В. Супрунчук «Цвіў сіні бэз»);
Но время шло, и настал момент выписки. И было море цветов. И горы сладостей, и тысячи приятных слов, и вспышки многочисленных фотоаппаратов. И восторженные возгласы подруг, и счастливые слёзы трёх бабушек. И... (Л. Богданова «С традициями пора завязывать»);

Цэлюся.

Readi, Steadi! Страляю!

<...>

Апроч мяне, патрапілі ўсе (А. Хамянок «Італьянскае падарожжа. Чао, лета!»).

Пры **акцэнтуацыі прэдыкатыўнасці** асноўная стылістычная і камунікатыўна-прагматычная нагрузка звязана з дзеяннем або станам:

Лиза ощущала огромный прилив сил и душевный подъём. Она словно обрела крылья. Всё удавалось. Всё спорилось. Успевалось и нравилось, радовало и вдохновляло. Хотелось, придумывалось, складывалось (Л. Богданова «Пасьянс обыкновенного несчастья»);

А дождж ішоў.

Абмацваючы, нібы скульптар, мёртвы твар Шпакоўскага, камечучы, бы паперу, русавую грыўку яго валасоў, змываючы кроў на і так здаволеную крывёю зямлю.

Ішоў дождж (М. Адам «Скажы, што кахаю...»).

Стварэнне псіхалагічнага напружання, трывогі, хвалявання адбываецца за кошт выкарыстання кароткіх, без тлумачэнняў, фраз:

Соня не могла поверить! Всё сложилось!

<...> И справедливость восторжествует!

Только бы хватило времени. Только бы хватило смелости! (Л. Богданова «Десятка бубей»);

НО Я ЛЮБЛЮ!

Я люблю!

я люблю

люблю... (В. Маслюков «Любовь»);

Соня любила! Любила! Любила! (Л. Богданова «Девятка червей»);

Чалавек застагнаў. Божжа мой, жывы! Ён быў жывы (А. Федарэнка «Афганская шкатулка»).

Устанаўленне кантакту звязана з неабходнасцю ўвядзення чытача ў ход падзей:

Замечательная это была семья. Почему замечательная? Потому что все замечали Александровых. Кто-то завидовал, кто-то злорадствовал. А кто-то даже ставил в пример (Л. Богданова «С традициями пора завязывать»);

Конечно, можно было предположить, что бриллианты были лишь поводом. Поводом к встрече двух любящих людей. Но Сашина любовь не выдержала расставания. В том самом сентябре. А любовь Артёма?.. Трудно сказать... (Л. Богданова «С традициями пора завязывать»);

Я азірнулася. Ракурс быў не вельмі. Здаецца, што ў дамах толькі пачалі капрамонт. Адзін закрыты рыштаваннем, другі – занадта шэры, нават на ліпеньскім сонцы. Добра. Якая ўжо ёсць, гэтая Венецыя (А. Хамянок «Італьянскае падарожжа. Чао, лета!»);

Дастаю свой аркуш з гараскопам і абводжу пункт пра бяссонне. Задзяк не зманіў. Жыву гэтую ноч во так, з дажджом. Зоркі паплюхаліся ўніз і патанулі ў

лужынах, суцешылі мяне. Патхнула халадком. І свет стаў шарэць (А. Хамянок «Італьянскае падарожжа. Чао, лета!»).

Неразвітыя сказы, у якіх адбываецца **супастаўленне і супрацьпастаўленне дзеянняў**, учынкаў і ацэнак, вылучаючыся сваёй сцісласцю і кампактнасцю на фоне больш аб'ёмных канструкцый, максімальна выразна перадаюць дынамічную кантраснасць):

Мама добрая, цётка Гандзя добрая... Казік благі... Людзі добрыя... Людзі благія... (В. Супрунчук «Цвіў сіні бэз»);

Лёс звёў, лёс развёў...

Звёў летам, на беразе рэчкі, у прыгожай бяседзе, цэнтрам якой былі двое – ён і яна, муж і жонка – вельмі прыгожыя (кожны па-свойму), вельмі непдаобныя... (В. Доўнар «Золата!»).

Такім чынам, найбольш тыповымі стылістычнымі функцыямі дамінантнага выкарыстання неразвітых сказаў з'яўляюцца наступныя: дынамізацыя апавядання, акцэнтацыя прэдыкатыўнасці, стварэнне псіхалагічнага напружання, уста-наўленне кантакту, супастаўленне і супрацьпастаўленне дзеянняў, учынкаў, ацэнак. Неразвітыя сказы выконваюць важную ролю ў структуры і семантыцы мастацкага тэксту. Вобразнасць, яркасць, выразнасць, сцісласць і дакладнасць пры мінімальным выкарыстанні моўных сродкаў – іх асноўнае мастацкае прызначэнне. Выступаючы ў якасці важнага сродку кіравання эмацыянальным напружаннем і факсіравання ўвагі рэцыпіента, яны адразу ж уводзяць чытача ў атмасферу мастацкага твора, спрыяюць імкліваму развіццю сюжэту.

Дамінанты неразвітых сказаў непасрэдна ўплываюць на асэнсаванне падтэксту, паколькі працуюць як фігуры памяншэння інфармацыі. Пазбаўленыя дадзеных членаў сказа, яны накіроўваюць чытача на самастойнае запаўненне семантычных пустот, што ў сваю чаргу актуалізуе наладжванне рэтраспекцыйна-праспекцыйных сувязей, а ў сукупнасці ўплывае на фарміраванне індывідуальнага аўтарскага стылю.

БІБЛІАГРАФІЧНЫЯ СПАСЫЛКІ

1. Арутюнова, Н. Д. О синтаксических типах прозы / Н. Д. Арутюнова // Общее и романское языкознание. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1972. – С. 189–200.
2. Чуруксаева, А. А. Рубленая проза: опыт системного исследования : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / А. А. Чуруксаева ; – Абакан, 2009. – 22 с.
3. Акимов, Г. Н. Новое в синтаксисе современного русского языка / Г. Н. Акимов. – М.: Высш. шк., 1990. – 168 с.

UNDISTRIBUTION SENTENCES AS A DOMINANT FEATURE OF CHOPPED PROSE (BASED ON CONTEMPORARY FICTION)

V.M. Sharshniova

Mogilev State University named after A. A. Kuleshov
Republic of Belarus, omam1971@mail.ru

This article identifies and characterizes the following most typical stylistic functions of the dominant use of undeveloped sentences: dynamization of narrative, accentuation of predicativity, creation of psychological tension, establishing rapport, and comparing and contrasting actions, deeds, and evaluations. It explains that the dominant features of undeveloped sentences directly influence the understanding of subtext, the establishment of retrospective-prospective connections, and the development of an individual author's style.

Keywords: undeveloped sentence, fragmented prose, literary text, individual author's style (idiostyle), syntactic, stylistic.